



Міністерство освіти і науки України  
Мукачівський державний університет  
Кафедра психології



# **Загальна психологія з практикумом**

Лабораторний практикум  
частина 1

для студентів денної та заочної форм навчання  
спеціальності 053 Психологія

Мукачево  
МДУ 2017

УДК 159.9  
ББК 88.2

*Розглянуто та рекомендовано до друку науково-методичною  
радою Мукачівського державного університету  
протокол № 8 від 1 лютого 2017р.*

*Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри психології  
протокол № 8 від «26» січня 2017р.*

**Укладач**

Барчі Б.В., кандидат психологічних наук, старший викладач МДУ

**Рецензент**

Іванова В.В., кандидат психологічних наук, доцент МДУ

314

**Загальна психологія з практикумом:** лабораторний практикум частина 1 з дисципліни для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 053 Психологія / укладач Б.В. Барчі. - Мукачево : МДУ, 2017. - 46 с. (1,9 др.арк.)

Видання містить методики дослідження з психології, теоретичні та інструктивні матеріали до проведення лабораторного практикуму, додаткові методики для дослідження, перелік рекомендованих джерел.

Призначене для використання студентами в процесі виконання лабораторного практикуму, самопізнання та пізнання інших людей. Лабораторний практикум розроблений у відповідності з програмою дисципліни «Загальна психологія з практикумом».

© МДУ, 2017

## ЗМІСТ

	ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ	4
1	Місце психології в системі наук. Складання схеми.	7
2	Історичні етапи становлення психології. Складання таблиці.	9
3	Виявлення типологічних особливостей особистості за опитувальником К.Г. Юнга.	10
4	Діагностика особливостей особистісного розвитку за допомогою проєктивних методик.	12
5	Будова центральної нервової системи людини.	14
6	Розвиток психіки у філогенезі.	15
7	Розвиток психіки в онтогенезі.	17
8	Психологічна структура спілкування. Складання схеми. Робота з опитувальниками.	20
9	Відчуття. Дослідження ролі відчуттів у пізнавальній діяльності людини.	22
10	Сприймання. Дослідження сприймання часу.	24
11	Пам'ять. Дослідження обсягу короткочасної пам'яті. Дослідження переважаючого типу запам'ятовування.	25
12	Мислення. Дослідження аналітичності мислення. Дослідження рефлексивності мислення	32
13	Уява. Дослідження індивідуальних особливостей уяви. Дослідження творчої уяви.	38
14	Увага. Дослідження вибірковості уваги. Дослідження концентрації уваги.	43
	ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	46

## ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Базовим курсом для вивчення всіх психологічних дисциплін є загальна психологія з практикумом. Це галузь психологічної науки, предметом дослідження якої є загальні закономірності, тенденції, особливості розвитку психіки у філо – та онтогенезі, а також теоретичні методи й принципи психології, її основні поняття та категоріальний апарат.

Даний лабораторний практикум призначений для студентів гуманітарного факультету спеціальності Психологія, що вивчають курс «Загальна психологія з практикумом». Мета лабораторних робіт - ознайомити студентів з основними методами і методиками діагностики психічних явищ (процесів, властивостей, станів), а також виробити вміння проводити нескладні діагностичні дослідження, обробляти результати й інтерпретувати їх. Структура лабораторних робіт включає тему, назву діагностичної методики, її мету, необхідне обладнання, порядок виконання роботи, метод обробки та інтерпретації результатів і висновки. Зміст лабораторних робіт передбачає різні методи дослідження: проєктивний тест, ранжування, анкетування, інтроспекції, опитувальники, експериментальні завдання, тестові завдання та ін. Використовуються різні методи обробки результатів: кількісний і якісний аналіз.

Лабораторні роботи слід виконувати поступово, у процесі вивчення теоретичного матеріалу, тому що вони ілюструють досліджувані психічні явища і допомагають краще засвоювати матеріал. Лабораторні роботи розроблені у відповідності до програми даної дисципліни.

Значимість лабораторних занять визначається тим, що вони займають особливе місце в системі вивчення психології. Метою проведення лабораторних робіт є застосування отриманих знань з теоретичних основ курсу, придбання студентами (слухачами) практичних навичок проведення експериментальних досліджень, вдосконалення практичної підготовки майбутнього психолога незалежно від його спеціалізації та напрямки подальшої діяльності.

Лабораторні роботи з курсу - це не тільки дуже важливий, але і один з найбільш важких видів занять у методичному та організаційно-педагогічному відношенні.  
психологія".

Система лабораторних робіт і практичних занять дає можливість вирішення таких основних завдань:

- оволодіння студентами методами сучасної психології;
- ознайомлення і практичне оволодіння найбільш поширеною апаратурою для експериментальних психологічних досліджень;
- застосування студентами методів математичної (статистичної) обробки даних психологічного дослідження;

- прищеплення умінь проводити аналіз та інтерпретацію отриманих результатів, на основі цього робити обґрунтовані та аргументовані висновки;
- виховання у студентів критичності розуму і творчого підходу до вивчення психічних явищ;
- формування психологічної готовності до діяльності в екстремальних умовах на основі моделювання впливу стрес-факторів у процесі експериментальних досліджень;
- поглиблення та закріплення теоретичних знань з курсу експериментальної психології;
- підготовка студентів до написання курсових і дипломних робіт з психології та педагогіки.

Кількість лабораторних робіт, наявних в лабораторному практикумі, перевищує число робіт, необхідне при проведенні занять з курсу загальної психології і передбачене навчальним планом. Це зроблено спеціально, щоб у викладача, який проводить заняття, була можливість вибрати лабораторні роботи залежно від реальних завдань, зумовлених особливостями підготовки фахівця, умов проведення занять (місце проведення, контингент студентської аудиторії, оснащеність необхідною апаратурою та ін.)

Кожен студент протягом вивчення курсу загальної психології повинен виконати весь цикл запланованих лабораторних робіт. Студенти, які не ліквідували заборгованості з лабораторних робіт, які не подали звітів і не захистили їх до початку екзаменаційної сесії, до здачі іспиту з дисципліни не допускаються. Не менш ніж за десять днів до початку лабораторних робіт викладач проводить в лабораторії інструктивний заняття зі студентами, в ході якого знайомить їх з цілями, завданнями лабораторних робіт, обладнанням лабораторії, порядком проведення лабораторних занять, особливостями підготовки до них, до звітності, організовує розподіл студентів по робочих місцях. При цьому навчальна група розбивається на дві підгрупи, одна з яких займається в лабораторії з використанням апаратури, а інша - у виділеній за розкладом занять аудиторії з використанням бланкових методик чи комп'ютерних засобів. Після виконання всіх лабораторних завдань у підгрупі здійснюється зміна робочих місць підгруп, тобто студенти, що виконували лабораторні роботи на апаратурі, переходять на робочі місця з бланковими (комп'ютерними) методиками і навпаки.

Виконання лабораторної роботи передбачає в обов'язковому порядку попередню підготовку до неї. Підготовка включає в себе з'ясування цілей, завдань лабораторного заняття, вивчення теоретичних передумов, ознайомлення з методикою виконання роботи і алгоритмом її проведення, особливостями експлуатації апаратури, виконання правил техніки безпеки при роботі на апаратурі, знання способів обробки отриманих експериментальних даних, передбачуваних результатів дослідження, форм їх подання, змісту звіту про виконану роботу.

Підготовку доцільно здійснювати в складі бригади безпосередньо на робочому місці, де є інструкції з виконання лабораторних завдань, або поза лабораторії, користуючись посібником, де наведені завдання з виконання лабораторних робіт, фотографії робочих місць, алгоритм проведення робіт, способи обробки отриманих даних і зміст звіту.

Допуск студента до виконання чергової лабораторної роботи здійснюється викладачем по поданні звіту про виконання попередньої роботи. Результати лабораторної роботи фіксуються викладачем в журналі обліку виконання лабораторних робіт. При виконанні лабораторних завдань студентами (слухачами) до закінчення часу, відведеного для її завершення, викладач здійснює перевірку отриманих експериментальних даних і в разі їх достовірності пропонує приступити до обробки даних експериментального дослідження.

Цінні та кількісні методи і застосовуючи програмні мікрокалькулятори. Закінчення обробки даних, аналіз отриманих результатів, їх інтерпретація та складання звіту про виконану роботу виробляються студентом в позаурочний час, проте звіт про лабораторну роботу повинен бути представлений не пізніше початку чергової лабораторної роботи. У разі необхідності в процесі роботи над звітом студент може звертатися за консультацією до викладача.

Звіт про виконану лабораторну роботу повинен бути захищений студентом. Зазвичай захист проходить під час підготовки до чергової лабораторної роботи за день до її початку, в крайньому випадку, у вигляді співбесіди викладача зі студентом, в ході якого з'ясовується ступінь достовірності отриманих результатів, розуміння сутності досліджуваного явища, обґрунтованість отриманих висновків. На основі такої співбесіди-захисту в журналі обліку виконання лабораторних робіт викладач робить позначку про захист даної лабораторної роботи.

По закінченні всього циклу лабораторних робіт кожен студент пише загальний звіт у вигляді індивідуальної характеристики, де узагальнює дані досліджень за особливостями вищої нервової діяльності, протікання психічних пізнавальних процесів, емоційної вольової сфери, формування сенсомоторних навичок, особливостям спільної діяльності та міжособистісних відносин, робить обґрунтовані висновки про рівні розвитку особистісних якостей, а також у разі потреби складає програму їх самовдосконалення і описує способи (методики) її реалізації.

## Лабораторне заняття № 1

### Місце психології в системі наук. Складання схеми

**Методика “Неіснуюча тварина”** належить до проєктивних тестів. Виконуючи малюнок, людина через рухи руки, що малює малюнок, виявляє певний зміст своєї психіки. Звичайно, це відображення не відображує всю складність психічного світу особи, але деякі прояви її виявляє. Цей тест рекомендується використовувати в поєднанні з іншими тестами та методиками.

**Інструкція:** Розслабтесь, прислухайтеся до своєї інтуїції, дайте волю своїй фантазії та вигадайте і намалюйте неіснуючу тварину і назвіть її неіснуючим ім'ям.

“Відпустіть” свою руку, дозвольте їй малювати ніби самій по собі. Малюнок виконується на окремому аркуші матового паперу, бажано олівцем середньої м'якості.

### Інтерпретація

Розміщення малюнка. У нормі малюнок розміщується посередині вертикально розташованого аркуша.

Розміщення малюнка ближче до верхнього краю (чим ближче, тим більше виявлена якість) говорить про високу самооцінку, незадоволеність своїм місцем в суспільстві, недостатнє визнання оточуючими, прагнення до самоствердження. Розміщення малюнка в нижній частині – зворотна характеристика: невпевненість в собі, низька самооцінка, пригніченість, нерішучість, незацікавленість в своєму місці в суспільстві, у визнанні, відсутність бажання самостверджуватися в соціумі.

Інтерпретація деталей малюнка. При розгляді окремих деталей малюнка загальний підхід до інтерпретації такий: певна якість більш виявлена, якщо:

- ця деталь вималювана особливо ретельно;
- цих деталей декілька;
- ця деталь збільшена в розмірах відносно інших.

Якщо певної деталі на малюнку немає, її зображення не досить виразне, деталь мала за розміром – дана якість відсутня або слабо виявлена.

*Голова (або деталь, що її заміняє).* Положення: голова повернена вправо (відносно того, хто малює) – прагнення до діяльності, майже все, що планується, – здійснюється, або, принаймні, починає здійснюватися (хоч, можливо, і не доводиться до кінця). Людина активно прагне реалізації своїх планів.

*Голова повернена вліво* – прагнення швидше міркувати, ніж щось робити. Це не людина дії: лише незначна частина її задумів реалізується або хоча б починає реалізовуватися. Часто такій людині притаманні страх перед активними діями і нерішучість.

*Положення “анфас”* – зображення “дивиться” на глядача – трактується як егоцентризм, перебільшена увага досліджуваного до власного “я”, своїх проблем.

Окремі деталі голови, що відповідають органам чуття (вуха, рот, очі).

*Вуха* – зацікавленість інформації щодо власного “я”, в оцінці себе людина переважно орієнтована на думки і оцінки оточуючих.

*Рот.* Відкритий рот в поєднанні з язиком, без промальовування губ, інтерпретується як велика мовна активність (балакучість). Наявність губ – як чуттєвість. Відкритий рот без промальовування язика і губ, особливо заштрихований, – легкість виникнення недовіри, страхів. Рот з зубами – словесна агресивність (людина огризається, задирається, є грубіяном у відповідь на звертання). Закритий рот круглої форми – боязкість, тривожність.

*Очі* – це символ властивого людині переживання страху, який часто не усвідомлюється людиною. Про це говорить різке промальовування райдужки, сильний нахил олівця при виконанні малюнка очей. Якщо зображені вії – людина демонстративна, любить бути в центрі уваги, “працює на публіку”, зацікавлена в тому, щоб оточуючі були в захопленні від її зовнішності, манери одягатися, людина надає занадто великого значення враженню, яке вона справляє на оточуючих. У чоловіків це часто є проявом жіночих рис у характері.

*Грива, шерсть, подоба зачіски* – чуттєвість, підкреслення своєї статі, орієнтація на свою сексуальну роль. Про розвинену сексуальність, аж до фіксації на проблемах сексу, говорить наявність на малюнкові деталей, що стосуються статевих ознак: вимені, грудей, особливо при людиноподібній фігурі (іноді людина не наважується їх зображувати, орієнтуючись на етичні норми пристойності–непристойності, в такому випадку можна запитати, чи хотілось людині їх малювати).

*Пір’я* – прояв бажання до самовиправдання, до демонстративності.

*Несуча, опорна частина фігури тварини (ноги, лапи, іноді – постамент).* Масивність цієї частини тіла свідчить про ґрунтовність, обдуманість, переважання раціонального над емоційним при ухваленні рішень, формуванні думки, висновків; взагалі опора на істотні положення і значущу інформацію.

*Частини, що є виступаючими з фігури.* Можуть бути функціональними чи такими, що прикрашають тварину (крила, додаткові ноги, щупальця, деталі панцира), – свідчать про прагнення до охоплення різних галузей людської діяльності, впевненість у собі, допитливість, про бажання брати участь у якомога більшому числі справ інших людей, про завоювання собі місця під сонцем, іноді – про нерозбірливий вчинок оточуючих. Деталі, що прикрашають (бантики, завиті кучері, квіточки, парасольки), вказують на демонстративність, на бажання привернути увагу оточуючих, манірність.

*Хвосту.* Виявляють ставлення до власних дій, рішень, висновків, до своєї словесної продукції. Позитивне або негативне забарвлення цього ставлення виражене положенням хвоста (або хвостів): вгору – впевненість, позитив, бадьорість; вниз – незадоволеність, сумнів у власній правоті, жалкування щодо зробленого, сказаного, розкаяння.



*Хвости повернені вправо* – це оцінка своїх дій і поведінки. Хвости вліво – ставлення до своїх думок, рішень, до втрачених можливостей, до власної нерішучості.

*Контури фігури.* Звертається увага на наявність чи відсутність виступів (шипів, панцирів, голок), промальованість контуру, наявність плям, затемнень. Якщо на малюнку багато гострих кутів – це прояви агресивності. Затемненість, зафарбовування контурної лінії – наявність страху і тривоги. Про підозрілість, побоювання свідчить наявність щитів, заслонів, подвоєння лінії контуру.

*Загальна енергія.* Оцінюється кількість зображених деталей – зображена тільки необхідна кількість щоб дати уявлення про вигадану неіснуючу тварину (голова, тіло, кінцівки; або тіло, хвіст, крила), чи має місце щедре зображення не тільки необхідних, але й ускладнювальних конструкцій додаткових деталей. Чим більше складових частин і елементів, тим вища енергія. Якщо мало, тільки необхідні, – відсутність енергії, втома, можливе хронічне захворювання. Про це також свідчить характер лінії – слабка павутиноподібна лінія. Жирна з натиском лінія свідчить про наявність тривожності, особливо, якщо це різко продавлені лінії, видимі навіть на зворотному боці листа – це різка тривожність. Важливо звернути увагу на те, яка деталь так намальована, – це допоможе зрозуміти, з чим пов'язана тривога.

*Загальна оцінка тварини.* Тварини діляться на тих, що загрожують; тих, що бояться, та нейтральних. Тварина є уособленням людини, виявляє ставлення до себе, свого “я”, уявлення про своє становище у світі, свою значущість або її відсутність, тобто тварина представляє того, хто малює, в залежності від характеру того, на кого схожа людина (подібні до лева, бегемота, птаха, равлика, мурах, білого собаки, зайця, комашки, слона і т. ін.).

## **Лабораторне заняття № 2**

### **Історичні етапи становлення психології. Складання таблиці**

#### **“Автопортрет”**

Методика “Автопортрет” широко використовується психологами в Сполучених Штатах. На чистому аркуші паперу намалюйте самого себе, зайнятого будь-якою роботою. Ви можете намалювати себе одного, або з членами вашої родини, або з колегами по навчанню, роботі. Намагайтеся зображати людей повністю – не малюйте карикатури або плоский контур. Інтерпретацію читайте після того, як ви завершили малюнок.

#### **Інтерпретація**

Наведемо значення тих елементів, що можуть бути виявлені у вашому малюнку.

**Голова.** Малюнок великої голови звичайно припускає великі інтелектуальні претензії або невдоволення своїм інтелектом. Малюнок маленької голови звичайно виявляє почуття інтелектуальної або соціальної неадекватності.

**Очі.** Великі очі на малюнку звичайно трактуються як підозрілість, вони також свідчать про заклопотаність і гіперчутливість стосовно суспільної думки. Очі з довгими віями – вияв кокетливості, демонстрації себе. Маленькі або заплющені очі – заглибленість у себе, тенденція до інтроверсії.

**Рот.** Виділений рот демонструє можливу проблему з мовленням. Відсутність рота означає або депресію, або проблеми у спілкуванні. Рот клоуна – вимушена привітність.

**Зуби** – агресивність.

**Вуха і ніс.** Великі вуха припускають чутливість до критики, вуха маленькі – прагнення не сприймати ніякої критики. Акцент на ніс припускає наявність сексуальних проблем. Виділені ніздрі свідчать про схильності до агресії.

**Руки.** Руки символізують контакт особистості з навколишнім світом. Скуті руки припускають негнучку, замкнуту особистість. В'яло опущені руки виявляють неефективність. Тендітні, слабкі руки свідчать про фізичну або психологічну слабкість, потребу в опікуванні, залежності. Довгі сильні руки є виявом амбіційності і сильної захопленості подіями зовнішнього світу. Дуже короткі руки або відсутність рук – прояв почуття неадекватності. Руки за спиною або в кишенях – почуття провини, непевності в собі. Рука як боксерська рукавичка – прихована агресія. Пальців на руці більше п'яти – агресивність, амбіція. Пальці, стиснуті в кулак – протест, бунтарство.

**Ноги.** Довгі ноги означають потребу в незалежності. Малюнок без ніг може означати нестабільність і відсутність опори, основи, боязкість.

**Поза.** Якщо намальовано людину так, що видно її потилицю, – прояв замкнутості. Голова в профіль, тіло в анфас – прояв тривоги, викликаного соціальним оточенням. Якщо намальовано людину, що сидить на краєчку стільця, – припускають бажання людини знайти вихід із певної ситуації, страх самотності. Людина, що біжить, – вияв бажання зникнути від будь-кого.

### **Лабораторне заняття № 3**

#### **Виявлення типологічних особливостей особистості за опитувальником К.Г. Юнга**

Методика виявлення типологічних особливостей особистості запропонована К. Юнгом.

**Інструкція:** "На кожне питання є два варіанти відповіді, необхідно вибрати відповідь, який підходить Вам більше, і поставити букву, що позначає цю відповідь».

1. Що ви віддаєте перевагу?
  - А) трохи близьких друзів;
  - б) велику товариську компанію.
2. Які книги ви віддаєте перевагу читати?
  - А) із цікавим сюжетом;
  - б) з розкриттям переживань героїв.
3. Що ви швидше можете допустити в роботі?
  - А) запізнення;
  - б) помилки.
4. Якщо ви здійснюєте поганий вчинок, то:
  - а) гостро переживаєте;
  - б) гострих переживань немає.
5. Як ви прийдіть з людьми?
  - А) швидко, легко;
  - б) повільно, обережно.
6. Чи вважаєте ви себе уразливим?
  - А) так;
  - б) немає.
7. Чи схильні ви реготати, сміятися від душі?
  - А) так;
  - б) немає.
8. Чи вважаєте ви себе?
  - А) мовчазним;
  - б) говірким.
9. Відверті ви чи потайливі?
  - А) відвертий;
  - б) потайливий.
10. Чи любите ви займатися аналізом своїх переживань?
  - А) так;
  - б) немає.
11. Перебуваючи в суспільстві, ви віддаєте перевагу:
  - а) говорити;
  - б) слухати.
12. Чи часто ви переживаєте невдоволення собою?
  - А) так;
  - б) немає.
13. Чи любите ви що-небудь організовувати?
  - А) так;
  - б) немає.
14. Хотілося б вам вести інтимний щоденник?
  - А) так;

б) немає.

15. Чи швидко ви переходите від рішення до виконання?

А) так;

б) немає.

16. Чи легко ви міняєте ваш настрій?

А) так;

б) немає.

17. Чи любите ви переконувати інших, нав'язувати свої погляди?

А) так;

б) немає.

18. Ваші рухи:

а) швидкі;

б) уповільнені.

19. Ви сильно турбуєтеся про можливі неприємності:

а) часто;

б) рідко.

20. У скрутних випадках:

а) поспішаєте звернутися за допомогою до інших;

б) не подобаються звертатися.

Обробка результатів

Показники екстраверсії: 16, 2а, 36, 46, 5а, 66, 7а, 86, 9а, 106, 11а, 126, 13а, 146, 15а, 16а, 17а, 18а, 196, 20а.

Кількість відповідей підрахувати і помножити на 5.

Бали: 0-35 - інтроверсія; 36-65 - амбоверсія; 66-100 - екстраверсія.

**Екстраверти («вивернуті назовні»)** - легкі в спілкуванні, мають високий рівень агресивності, тенденцію до лідерства, люблять бути в центрі уваги, легко зав'язують контакти, імпульсивні, відкриті, судять по людям «по зовнішності», не заглядають всередину; холерики, сангвініки.

**Інтроверти («звернені всередину»)** - спрямовані на світ власних переживань, мало контактні, мовчазні, насилу заводять нові знайомства, не люблять ризикувати, переживають розрив старих зв'язків, немає варіантів програшу та виграшу, мають високий рівень тривожності і ригідності; флегматики, меланхоліки.

#### **Лабораторне заняття № 4**

#### **Діагностика особливостей особистісного розвитку**

#### **за допомогою проєктивних методик**

**Методика:** тест рук.

**Мета:** Визначити домінуюче півкуля мозку.

**Обладнання:** «ключ» до результатів.

## Інструкція:

1. Переплетіть кілька разів пальці рук, і ви помітите, що зверху завжди виявляється один і той же великий палець. Якщо лівий, то ви емоційна людина. Правий - у вас переважає аналітичний склад розуму.

2. Візьміть ручку або олівець. Спробуйте прицілитися, вибравши мішень і дивлячись на неї обома очима через кінчик ручки або олівця. Зажмурте одне око, потім інший. Якщо мішень сильно зміщується при зажмуренні лівого оці, то ліве око - ведучий, і навпаки. Правий ведучий говорить про твердий і наполегливому характер, лівий - про м'який і поступливому.

3. Якщо при переплетенні рук на грудях нагорі (з ліктем) виявляється права рука, ви схильні до простоти і добродушності, ліва - до кокетства.

4. Якщо вам зручніше, аплодуючи, ляскати правою рукою, можна говорити про рішучість вашого характеру. Якщо ліва, то ви схильні до коливань перед прийняттям рішення.

Тепер позначте отримані в цих чотирьох тестах результати буквами П (правий) і Л (лівий) і знайдіть особливості свого характеру в наступних варіантах відповідей.

## Ключ до результатів

ПППП: для вас характерно сталість, орієнтація на загальноприйнятну думку. Ви не любите конфліктувати, сперечатися, сваритися.

ПППЛ: визначальна риса вашого характеру - нерішучість.

ПЛЛП: навпаки, для вас характерні рішучість, почуття гумору, артистизм. Це дуже контактна тип характеру.

ПЛЛЛ: рідкісний тип характеру, близький до попереднього, але м'якше. Спостерігається деяка суперечність між нерішучістю і твердістю.

ПЛПП: варіант, що поєднує аналітичний склад розуму з м'якістю характеру. Повільне звикання до нового, обережність.

ПЛЛЛ: слабкий і самий рідкісний тип характеру. Володарі його піддані різного впливу, часто беззахисні.

ЛППП: таке поєднання зустрічається дуже часто. Основна риса - емоційність, поєднана з недостатньою наполегливістю. Ви піддаєтеся чужому впливу. У той же час ви пристосовуєтеся до різних умов життя. Щасливі в друзях, легко сходиться з людьми.

ЛГШЛ: для вас характерні м'якість і наївність. Вимагаєте особливого, уважного ставлення до себе.

ЛЛПП: вам властиві дружелюбність і простота, деяка розкиданість інтересів, а також схильність до самоаналізу.

ЛЛЛЛ: у вашому характері переважають простодушність, м'якість, довірливість. Дуже рідкісне поєднання.

ЛЛЛП: ви емоційні, енергійні, рішучі, але часто наспіх приймаєте рішення, які приносять значні ускладнення. Вам необхідно виробити в себе надійний «гальмівний механізм».

ЛЛЛЛ: неконсервативних тип характеру. Ви здатні поглянути на старі речі по-новому. Вам характерні емоційність, егоїзм, упертість, іноді перехідні в замкнутість.

ЛПЛП: найдужчий тип характеру. Вас важко в чому-небудь переконати. Ви з працею міняєте свою точку зору. Але в той же час енергійні, наполегливо домагаєтеся своїх цілей.

ЛПЛЛ: дуже схоже на попередній тип. Та ж наполегливість у досягненні поставлених цілей, схильність до самоаналізу. Але друзів знаходите з працею.

ПЛЛП: у вас легкий характер. Чи вмієте уникати конфліктів, любите подорожувати. Легко знаходите друзів. Але часто міняєте свої захоплення.

ПЛЛЛ: мінливість і незалежність. Ви здаєтеся м'яким, але коли доходить до справи, ви вимогливі й наполегливі.

## Лабораторне заняття № 5

### Будова центральної нервової системи людини

#### Психометричний тест (Сьюзен Дилінгер)

**Інструкція:** Виберіть із п'яти фігур ту, стосовно якої ви можете сказати: це – Я. Спробуйте відчувати свою форму! Якщо вам буде важко зробити це, то виберіть фігуру, яка першою привернула вашу увагу. Потім прорангуйте фігури, які залишилися поза вашою увагою і запишіть їхні назви під відповідними номерами. Остання фігура під номером 5, буде точно не вашою формою, тобто формою, яка підходить вам найменше.

Коротка психологічна характеристика основних “форм” особистості.

Фігура, що опинилася на першому місці, – це Ваша основна фігура чи суб'єктивна форма. Вона дозволяє визначити Ваші основні, домінуючі риси характеру чи особливості поведінки. Риси фігур, які Ви обрали наступними, – це риси, які Ви демонструєте тим рідше, чим далі від першої знаходиться та чи інша фігура. Остання, п'ята фігура вказує на форму людини, взаємодія з якою викликає у Вас найбільші труднощі.

Може статися, що жодна фігура Вам, чи іншій людині, не підходить. Тоді людину можна описати комбінацією з двох або навіть трьох форм.

Нарешті, може статися, що Вам важко вловити інтуїтивне відчуття форми себе чи іншої людини. Тоді почніть з характеристик, що наведені для п'яти форм, намагайтеся використати їх для розуміння людей даного типу та прогнозу їх поведінки і поступово тренуйте в собі відчуття геометричної форми цих людей.

**Квадрат.** Якщо вашою основною формою є квадрат, то ви невтомний працівник. Працелюбність, наполегливість, потреба доводити розпочату справу до кінця, старанність, яка дозволяє досягати завершення роботи, – це те, чим відомі істинні “люди-квадрати”. Витривалість, терпіння і методичність зазвичай роблять їх висококласними спеціалістами у своїй галузі. Цьому сприяє невтомна потреба в інформації та колекціонування найнеймовірніших відомостей.

**Трикутник.** Ця форма символізує лідерство, і багато “трикутників” відчують у цьому своє призначення: “Народжені, щоб бути лідерами”. Найхарактернішою особливістю “людей-трикутників” є здатність концентруватися на головній меті. Вони – енергійні, сильні особистості, які ставлять прозорі цілі і, як правило, досягають їх.

**Прямокутник.** Символізує стан переходу та змін. Це люди, незадоволені тим способом і стилем життя, який вони ведуть у даний час, а тому перебувають у пошуках кращого становища.

Найбільш характерні риси “Прямокутників” – непослідовність і непередбачуваність вчинків упродовж перехідного періоду. Тим не менш, як і у всіх людей, у “Прямокутників” виявляються і позитивні якості, що приваблюють до них оточуючих.

**Коло.** “Люди-кола” – це найкращі комунікатори серед п’яти форм, насамперед тому, що вони найкращі слухачі. Їм характерна висока чутливість, розвинута емпатійність – здатність співпереживати, співчувати, емоційно відгукуватися на переживання іншої людини. “Людина-коло” відчуває чужу радість і відчуває чужий біль, як свій власний. “Люди-кола” відмінно “бачать” людей і в одну мить можуть розпізнати облудника та брехуна. Вони “вболівають” за свій колектив і високопопулярні серед колег по роботі. Але, як правило, вони слабкі менеджери і керівники у сфері бізнесу.

**Зизгаг** (хвилясті лінії). Ця фігура символізує креативність, творчість. Це найбільш унікальна і єдина розімкнута фігура з п’яти. Якщо ви чітко обрали хвилясту лінію як свою основну форму, то ви, скоріше за все, істинний “право-півкульний” мислитель, вільнодумача людина.

## Лабораторне заняття 6

### Розвиток психіки у філогенезі

#### Графологічний тест

**Графологія** – наука про почерк. За почерком можна визначити певні риси характеру людини. Умова проведення тесту: писати слід звичним почерком на нелінованому аркуші.

**Розмір літер:** бали

дуже маленькі 3

маленькі 7  
середні 17  
великі 20

**Розмір літер:**

ліворуч 2  
незначний нахил ліворуч 5  
нахил праворуч 14  
різкий нахил праворуч 6  
пряме написання 10

**Форма літер:**

округлі 9  
загострені 10  
середні 19

**Напрямок почерку:**

рядки “повзуть” уверх 16  
рядки прямі 12  
рядки “повзуть” вниз 1

**Інтенсивність (розмашистість і сила натиску):**

легка 18  
середня 15  
дуже сильна 21

**Характер написання слів:**

схильність до з'єднання букв у слові 11  
схильність до окремого написання букв 18  
змішаний стиль 15

**Загальна оцінка:**

почерк старанний, літери чітко виведені 13  
почерк нерівний, деякі слова важко прочитати 9  
літери написані недбало, почерк нерозбірливий 4

**Бали Ключ до графологічного тесту**

38 – 51: Такий почерк характерний людям літнім та зі слабким здоров'ям.

52 – 63: Так пишуть люди нерішучі, пасивні, флегматичні.

64 – 75: Цей почерк характерний людям нерішучим, м'яким, із витонченими манерами, лагідним. Вони дещо наївні, але не позбавлені почуття власної гідності.

76 – 87: Цей почерк притаманний людям щирим, відвертим. Такі люди товариські, вразливі, як правило, хороші сім'янини.

88 – 98: Люди з таким почерком відрізняються чесністю і добропорядністю, мають сильну стійку психіку, вони ініціативні, рішучі і кмітливі.



99 – 109: Це індивідуалісти. Вони мають запальний характер і гострий розум. Зазвичай незалежні у думках і вчинках, але водночас часто ображаються і важкі у спілкуванні. Це люди обдаровані, схильні до творчості.

110 – 121: Це почерк людей безвідповідальних, недисциплінованих, грубих і зарозумілих.

## **Лабораторна робота 7**

### **Розвиток психіки в онтогенезі**

#### **Методика “Моя особа очима інших”**

**Мета роботи:** навчитися характеризувати себе (самохарактеристика) та інших людей.

**Використовувані матеріали:** 1) методика “Моя особа очима інших”, 2) бланки для здійснення само- і взаємохарактеристик.

#### **Хід роботи:**

1. Одержати методику “Моя особа очима інших” та бланки для само- і взаємохарактеристик. На кожному бланку (їх має бути стільки, скільки студентів у групі) потрібно написати своє прізвище та ініціали.

2. Дати характеристику (самохарактеристику) особи. Якщо Ви вважаєте, що їй більше підходить якість, що знаходиться в колонці, над якою стоїть знак “+”, то Ви ставите “+” в бланку біля числа, поряд з яким в методиці “Моя особа очима інших” записані дві протилежні характеристики людини. У випадку, коли якість вибирається з правої колонки, поряд з відповідним числом ставиться знак “-”.

3. У такий самий спосіб здійснюється характеристика кожного з товаришів по групі на бланках, де стоять їх прізвища.

4. Студент повертає товаришам по групі їх бланки і одержує свій.

5. Одержані результати узагальнюються – підраховується кількість “+” і “-” щодо кожної якості (скласти таблицю 4.1).

6. Виписати у вигляді таблиці перелік якостей, розташували їх в ієрархічному порядку, де на першому місці знаходилися б ті, за якими особа набрала найбільшу кількість збігів з “позитивної” і “негативної” колонок, а далі – за мірою зменшення (скласти таблицю 4.2). В одному з стовпців таблиці, проти відповідних властивостей проставити знаки “+” або “-” вашої самохарактеристики.

7. На основі проведеного дослідження оформити письмовий звіт.

#### **Проведення дослідження**

##### **Перелік якостей, що характеризують відношення до людей**

№ якості	“+”	“-”
1	Любить товариство	Самітник, мав би бути більш

№ якості	“+”	“-”
		товариським
2	Любить людей	Не любить людей
3	Колективіст	Бракує почуття колективізму
4	Легко заводить знайомства	Важко заводить знайомства
5	Його всі люблять	Міг би подбати, щоб його більше любили
6	Цікавиться людьми	Мало цікавиться людьми
7	Мовчазний	Балакучий
8	Приємний у поведженні	Треба намагатися бути приємнішим з людьми
9	Вміє добре тримати себе у товаристві	Можна було б подбати про кращі манери
10	Чемний	Міг би бути більш чемним
11	Делікатний	Міг би бути більш делікатним
12	Приємний	Неприємний
13	Люб'язний	Грубий
14	Дотепний	Нудний
15	Цікавий	Нецікавий
16	Веселий	Невеселий
17	Має почуття гумору	Не вистачає почуття гумору
18	Тактовний	Міг би бути тактовнішим
19	Не любить суперечок	Має схильність до суперечок
20	Шукає компроміси	Безкомпромісний
21	Поступливий	Упертий
22	Чуйний	Бракує чуйності
23	Відвертий	Замкнений
24	Щирий	Нещирий
25	Уважний	Неуважний
26	Не образливий	Легко ображається
27	Легко адаптується	Важко адаптується
28	Стриманий	Невитриманий
29	Спокійно реагує на критику	Не любить критики
30	Гарно одягається	Міг би більше дбати про одяг
31	Дбає про свою зовнішність	Міг би більше дбати про зовнішність
32	Добросердий	Бракує добросердя
33	Завжди об'єктивний	Часто буває необ'єктивним
34	Справедливий	Часто буває несправедливим
35	Схильний до підлеглості	Любить командувати
36	Довірливий	Недовірливий

№ якості	“+”	“-”
37	Доброзичливий	Неприятний
38	Рішучий	Нерішучий
39	Широка натура	Дріб'язковий
40	Терпеливий	Нетерплячий
41	Альтруїст	Егоїст
42	Оптиміст	Песиміст
43	Адекватна самооцінка	Неадекватна самооцінка
44	Скромний	Міг би бути скромнішим
45	Ніколи не хвалиться	Часто хвалиться
46	Вірить у свої сили	Занадто самовпевнений
47	Впевнений у собі	Не впевнений у своїх силах
48	Компанійський	Сором'язливий
49	Немарнослівний	Має нахил до марнослівства
50	Спокійний	Неспокійний
51	Сильна індивідуальність	Слабка індивідуальність
52	Демократ	Авторитарний тип
53	Урівноважений	Не завжди врівноважений
54	Принциповий	Безпринципний
55	Байдужий до слави	Славолюбний
56	Вольовий	Слабовольний
57	Цілеспрямований	Без мети
58	Вимогливий	Невимогливий
59	Без комплексів	Страждає на комплекси
60	Дбайливий	Не дбайливий
61	Гордий	Не має гордості
62	Лояльний	Нетерпимий

### Зміст звіту

1. Вказати мету роботи.
2. Скласти таблицю Вашої характеристики товаришами по групі (таблиця).  
Таблиця – (Приклад)

№ якості	Оцінка іншими	
	кількість “+”	кількість “-”
1	6	2
2	0	8
3	4	4
·		
·		
62	2	3

3. Виписати у вигляді таблиці перелік якостей, розташували їх в ієрархічному порядку, де на першому місці знаходилися б ті, за якими ваша особа набрала найбільшу кількість збігів з “позитивної” і “негативної” колонок, а далі – в міру зменшення (таблиця - приклад). У іншій колонці таблиці відзначити значками “+” або “-” якості самохарактеристики особи.

Таблиця – (Приклад)

№ якості	Якості	Оцінка іншими (кількість “+” або “-“)	Характеристика
4	Патріотизм	10 +	-
13	Люб’язний	10 +	+
16	Веселий	9 -	-
.			
52	Демократ	0	+

4. Дати письмові відповіді на контрольні питання.

### Лабораторне заняття 8

#### Психологічна структура спілкування. Складання схеми.

#### Робота з опитувальниками.

#### Чи комунікабельні Ви?

Пропонуємо Вам 16 запитань, на кожне з яких слід відповісти однозначно: “так”, “ні”, “інколи”.

1. У Вас передбачається ординарна ділова зустріч. Чи вибиває Вас із колії її очікування?

2. Чи не відкладаєте Ви візит до лікаря доти поки терпіти буде не під силу?

3. Чи викликає у Вас збентеження і невдоволеність доручення виступити з доповіддю, повідомленням, інформацією на будь-яку тему на засіданні, зборах тощо?

4. Вам пропонують виїхати у відрядження до міста, де Ви ніколи не були. Чи докладатимете Ви максимум зусиль, щоб уникнути цього відрядження?

5. Чи подобається Вам ділитися своїми переживаннями з будь-ким?

6. Чи роздратовуєтеся Ви, якщо незнайома людина на вулиці звернеться до Вас з проханням (показати дорогу, сказати, котра година тощо)?

7. Чи вірите Ви, що існує проблема “батьків і дітей” і що людям різних поколінь важко розуміти один одного?

8. Чи буде Вам незручно нагадати знайомому, що він забув Вам повернути гроші, які позичив декілька місяців тому?

9. У ресторані або в кафе Вам подали недоброякісну страву – Ви промовчите і лише розгнівано відсунете тарілку?

10. Опинившись наодинці з незнайомою людиною, Ви не вступите з нею у розмову і зникнете, якщо першою заговорить вона. Чи це так?

11. Ви жахаєтесь будь-якої черги, де б вона не була (в магазині, бібліотеці, касі кінотеатру). Чи відмовитесь Ви від свого наміру, перш ніж стати в чергу і нудитися в очікуванні?

12. Чи боїтеся Ви брати участь у будь-якій комісії з розгляду конфліктних ситуацій?

13. У Вас є власні, суто індивідуальні критерії оцінювання творів літератури, мистецтва, культури, і ніяких “чужих” думок Ви не припускаєте. Це так?

14. Почувши десь у “кулуарах” висловлювання хибної точки зору із добре знайомого Вам питання, Ви промовчите?

15. Чи викликає у Вас прикрість чиясь прохання допомогти розібратися в тому чи іншому службовому питанні або навчальній темі?

16. Вам зручніше викладати свою точку зору (думку, оцінку) в письмовому вигляді?

### **Підбийте підсумки**

“Так” – 2 бали, “інколи” – 1 бал, “ні” – 0. Потім загальну кількість балів підсумуйте і за класифікатором визначте, до якої категорії людей Ви належите.

30 – 32 бали. Ви дійсно некоммунікбельний, і це Ваша біда, бо страждаєте від цього найбільше Ви самі. Проте людям, які Вас оточують, так само нелегко. На Вас важко покладатися у справі, що потребує групових зусиль. Намагайтеся бути товариськими, контролюйте себе.

25 – 29 балів. Ви замкнутий, небалакучий, віддаєте перевагу самотності, у Вас мало товаришів. Нова робота та необхідність нових контактів якщо і не доводить Вас до паніки, то надовго виводить із рівноваги. Ви знаєте цю особливість свого характеру і буваєте невдоволеним собою. Однак не обмежуйтеся лише таким незадоволенням, у Вашій компетенції змінити ці особливості характеру. Хіба не буває, що за будь-якої сильної захопленості Ви набуваєте “раптом” повної коммунікбельності?

19 – 24 бали. Ви в міру балакучий й у незнайомому оточенні відчуваєтеся цілком комфортно. Нові проблеми Вас не лякають. Однак з новими людьми Ви сходитеся з оглядкою, у суперечках і диспутах берете участь неохоче. У Ваших висловлюваннях занадто багато сарказму без будь-якої на те підстави. Ці недоліки можна виправити.

14 – 18 балів. У Вас нормальна коммунікбельність. Ви допитливий, охоче слухаєте цікавого співбесідника, досить терплячий у спілкуванні з іншими, відстоюєте свою точку зору без запалу. Без неприємних переживань йдете на зустріч з новими

людьми. Водночас не любите гомінких компаній. Екстравагантні виходки та багатослів'я викликають у Вас роздратування.

9 – 13 балів. Ви товариський (інколи, можливо, навіть занадто). Допитливий, балакучий, любите висловлюватися з різних питань, що, буває, викликає роздратування оточуючих. Охоче знайомитеся з новими людьми. Вам подобається бути в центрі уваги, нікому не відмовляєте в проханнях, хоча і не завжди можете їх виконати. Буває спалахуєте, проте швидко "відходите". Чого Вам бракує – так це осідлості, терпіння та відваги при зіткненні з серйозними проблемами. При бажанні, однак, Ви можете себе примусити не відступати.

4 – 8 балів. Ви, мабуть, дуже товариський, завжди в курсі всіх справ. Любите брати участь у дискусіях, хоча серйозні теми можуть викликати у Вас головний біль. Охоче висловлюєтеся з будь-якого питання, навіть якщо маєте про нього поверхове уявлення. Завжди почуваетесь в "своїй тарілці". Беретеся за будь-яку справу, хоча далеко не завжди можете успішно завершити її. З цієї причини керівники та колеги ставляться до Вас з деяким побоюванням. Задумайтеся над цими фактами!

3 бали і менше. Ваша комунікабельність носить хворобливий характер. Ви говіркий, багатослівний, втручаєтеся у справи, що Вас не стосуються. Беретеся судити про проблеми, в яких Ви зовсім некомпетентні. Невільно чи вільно буваєте причиною різного роду конфліктів у Вашому оточенні. Спалахливий, образливий, часто буваєте необ'єктивним. Серйозна робота Вам не підходить. Людям – і на роботі, і дома, і взагалі всюди – важко з Вами. Вам потрібно попрацювати над собою і своїм характером і, передусім, виховуйте в собі терпимість і стриманість, з більшою повагою ставтеся до людей. Нарешті, подумайте і про своє здоров'я – такий "стиль" життя не проходить безслідно.

## Лабораторне заняття 9

### **Відчуття. Дослідження ролі відчуттів у пізнавальній діяльності людини.**

Експериментальне дослідження відчуттів здійснюється комплексно, тобто визначаються пороги різних видів відчуттів дитини (відчуттів тиску, нюху, дотикузорової і тактильної чутливості, кольорового контрасту тощо).

*Визначення відносного порога відчуття тиску*

**Обладнання:** набір важелів або мішечків із піском.

**Методика проведення.** Піддослідний визначає різницю у вазі, що кладеться йому на долоню. На кожную руку дитині можна покласти важіль від 100 до 250 г (однакова вага на обидві руки), а потім поступово збільшувати вагу на одній руці

(додаючи по 5 г), поки піддослідний не скаже, що відчуває різницю у вазі (усього таких додавань — 5—25 г). Очі піддослідному пропонується заплющити.

**Оцінювання результатів.** Величина доданої ваги, за якої піддослідний помітив різницю, і є показником порога розрізнення відчуття тиску. Виникнення різниці у відчуттях після I додавання свідчить про високий поріг розрізнення відчуттів тиску, після II — вище середнього, III — середній, IV — нижче середнього, після V — низький поріг розрізнення відчуттів тиску.

*Визначення нижнього порога відчуття нюху*

**Обладнання:** флакон одеколону, лінійка довжиною 50—60 см.

**Методика проведення.** Психолог підбирає для досліду одеколони зі стійким запахом. Дитина сідає на стілець і заплющує очі. Психолог поступово підносить до носа піддослідного відкриту пляшку з одеколоном та заміряє лінійкою відстань од носа дитини до тієї відстані у просторі, де вона почула запах. Доцільно зробити 3—5 спроб.

**Оцінювання результатів.** Результати 3—5 спроб усереднюються та вносяться в індивідуальну картку піддослідного. Розрізнення на відстані 41—60 см свідчить про високу чутливість нюхового аналізатора, 20—40 см — середню, 1—19 см — низьку чутливість нюхового аналізатора.

*Визначення відчуття дотику*

**Обладнання:** декілька маленьких за розміром предметів (наприклад, ключик, гумка, гудзик тощо).

**Методика проведення.** Психолог пропонує піддослідному заплющити очі та простягти вперед руку долонею догори і кладе на середину долоні маленький предмет, наприклад, ключ. Піддослідний повинен сказати, що лежить у нього на долоні. Потім предмет перекладається із середини долоні на кінцівки пальців, і знову дитина визначає, що це за предмет. Потім пропонується обмацати предмет руками та визначити назву предмета.

**Оцінка результатів.** Результати декількох експериментів з різними предметами записуються до індивідуальної картки піддослідного. Розпізнавання з 1 спроби свідчить про високу чутливість тактильного аналізатора, з 2 спроби — про

середню чутливість, з 3 спроби (мацання) д- знижену чутливість, більша кількість спроб свідчить про низьку чутливість тактильного аналізатора.

*Визначення відносного порога тактильної чутливості*

**Обладнання:** 10 дощечок із різним покриттям.

**Методика проведення.** Психолог виготовляє 10 невеликих дощечок, розміром 12 x 12 см з різним покриттям (наприклад, оксамит, вельвет, фланель, хутро, шовк, наждак, груба тканина тощо). Потрібно зробити по 2 однакові дощечки з деяких матеріалів (наприклад, із шовку, оксамиту, хутра). Піддослідний із заплющеними очима визначає на дотик, які 2 дощечки з 10 запропонованих однакові. Протягом декількох секунд дозволяється проводити долонею по дошці.

**Оцінювання результатів.** Результати 5 спроб записуються в індивідуальну картку піддослідного: за впізнання з 1-ї спроби надається 5 балів, з 2-ї спроби — 4 бали, з 3-ї спроби — 3 бали, з 4-ї 2 бали, з 5-ї спроби — 1 бал.

## **Лабораторне заняття 10**

### **Сприймання. Дослідження сприймання часу**

#### **Методика "Дослідження сприймання часу"**

**Мета дослідження:** визначити ступінь точності сприймання коротких проміжків часу.

**Матеріал та обладнання:** секундомір і таблиця-протокол дослідження.

#### **Процедура дослідження**

Дослідження сприймання часу проводиться в парі (досліджуваний і експериментатор) і передбачає десять послідовних кроків, у кожному з яких досліджуваному пропонують визначити проміжок часу без підрахунку і використання годинника. Правильність оцінки проміжку часу експериментатор визначає за допомогою секундоміра. Проміжки часу можуть бути наступними: 30 с, 60 с, 120 с тощо.

Інструкція досліджуваному: «Вам буде запропоновано, не користуючись годинником і не рахуючи про себе, визначити заданий відтинок часу. Сигналом початку сприймання часу буде удар олівцем по столу, а завершення — піднімання руки чи команда

«Стоп!».



У таблиці-протоколі експериментатор записує заданий для визначення відтинок часу і названий досліджуваним.

Відтинок часу, запропонований для оцінки, позначається у графі С у секундах; фактичний час, також у секундах, — у графі А.

#### **Таблиця-протокол дослідження сприймання коротких проміжків часу**

<b>Інтервал оцінки часу С</b>	<b>Фактичний час А</b>
<b>30 с</b>	
<b>60 с</b>	

#### **Опрацювання результатів**

Точність оцінки часу визначається для кожного досліду окремо за формулою:

$$K = A/C \cdot 100 \%,$$

де К — коефіцієнт точності оцінки часу;

А — фактичний часовий інтервал;

С — часовий інтервал, запропонований для оцінки.

#### **Аналіз результатів**

Під час аналізу результатів дослідження важливо визначити, в якому співвідношенні до 100% (менше чи більше), перебувають коефіцієнти точності оцінки часу досліджуваного. Якщо в усіх випадках досліджуваний має коефіцієнт, більший за 100%, то часові відрізки він недооцінює. Якщо його коефіцієнти значно менші за 100%, то часові відрізки він переоцінює. Чим ближчі коефіцієнти до 100% (наприклад, 80% —110%), тим вища точність оцінки коротких проміжків часу.

### **Лабораторне заняття 11**

#### **Пам'ять. Дослідження обсягу короткочасної пам'яті. Дослідження переважального типу запам'ятовування**

#### **Методика дослідження обсягу короткочасної пам'яті**

**Мета дослідження:** визначення обсягу короткочасного запам'ятовування за методикою Джекобсона.

**Матеріали та обладнання:** бланк з чотирма наборами рядів чисел, аркуш для записів, ручка і секундомір.

## Процедура дослідження

Дослід можна проводити з одним досліджуваним або з групою з 6–8 осіб. Він включає чотири аналогічні серії. У кожній з них експериментатор зачитує досліджуваному один з наведених наборів цифрових рядів.

Елементи рядів пред'являються з інтервалом 1 с. Після прочитування кожного ряду через 2–3 с за командою «Пишіть!» досліджувані на аркуші паперу відтворюють елементи ряду з тією послідовністю, з якою вони пред'являлись експериментатором. У кожній серії, незалежно від результату, зачитуються всі сім рядів. Інструкція для всіх серій експерименту однакова. Інтервал між серіями становить 6–7 хв.

Інструкція досліджуваному: «Я назву Вам кілька цифр. Слухайте уважно і намагайтеся запам'ятати їх якнайбільше. Після закінчення диктування за моєю командою «Пишіть!» запишіть те, що запам'ятали, з тією послідовністю, з якою вони пред'являлися. Увага! Починаємо!»

## Обробка результатів

У процесі обробки результатів дослідження треба встановити:

— ряди, відтворені повністю і з тією послідовністю, з якою вони показувалися дослідником. Для зручності їх позначають знаком (+);

— найбільшу довжину ряду, який досліджуваний в усіх серіях відтворив правильно;

— кількість правильно відтворених рядів, більших за той, який відтворено досліджуваним в усіх серіях;

— коефіцієнт обсягу пам'яті, який знаходять за формулою

$$P_k = A + \frac{C}{n},$$

де  $P_k$  — обсяг короткочасної пам'яті;

$A$  — найбільша довжина ряду, правильно відтвореного досліджуваним в усіх серіях;

C — кількість правильно відтворених рядів, більших за A; n — число серій досліду (в даному дослідженні — 4).

### **Аналіз результатів**

Для аналізу результатів користуються такими показниками рівнів обсягу короткочасного запам'ятовування:

### **Шкала оцінки короткочасного запам'ятовування**

Аналізуючи результати дослідження, потрібно звернути увагу на крайні варіанти отриманих рівнів запам'ятовування. Запам'ятовування, яке дорівнює 10, як правило, є наслідком використання досліджуваним логічних засобів або спеціальних прийомів мнемотехніки. В окремих випадках таке запам'ятовування є феноменальним.

Якщо отримано дуже низький рівень запам'ятовування, то вивчення особливостей пам'яті досліджуваного потрібно повторити через кілька днів. У здорової людини показник пам'яті 3–4 зумовлюється неприйняттям інструкції.

Низький і середній рівні короткочасного запам'ятовування може бути піднято завдяки систематичним тренуванням пам'яті за спеціальними програмами мнемотехніки.

### **Методика дослідження опосередкованого запам'ятовування**

**Мета дослідження:** визначення впливу системи допоміжних засобів на запам'ятовування конкретних понять.

**Матеріали та обладнання:** набори слів тесту для запам'ятовування, протокол дослідження, папір, ручка, секундомір.

### **Процедура дослідження**

Дослідження складається з двох серій і проводиться з одним досліджуваним.

#### **Серія № 1**

Завдання першої серії: визначення обсягу пам'яті досліджуваного при запам'ятовуванні словесного матеріалу без попередньо заданої системи зв'язків.

У досліді використовується класичний метод утримування членів ряду. Експериментальний матеріал включає 20 не пов'язаних між собою простих слів, які складаються з 4–6 букв. Перед досліджуваним ставиться завдання запам'ятати запропоновані слова і за командою відтворити їх на папері для записів.

Експериментатор має читати слова чітко і швидко з паузами 2 с. Через 10 с після закінчення читання слів досліджуваному пропонується відтворити вголос або записати на папері запам'ятовані слова будь-якою послідовністю. Експериментатор відмічає в протоколі правильно відтворені слова. Допущені помилки відтворенні слів фіксуються в примітці. Протокол дослідження має такий вигляд:

**Інструкція досліджуваному:** «Я буду читати Вам ряди слів, слухайте уважно і спробуйте запам'ятати їх. Коли я закінчу читати слова і скажу: «Говоріть!», назвіть ті слова, які Ви запам'ятали в тій послідовності, в якій вони Вам пригадуються. Увага! Починаємо!»

### **Слова для запам'ятовування в першій серії:**

1. Руба 6. Зуби 11. Білка 16. Земля
2. Гиря 7. Вогонь 12. Пісок 17. Вовк
3. Хліб 8. Цегла 13. Влада 18. Завод
4. Нога 9. Бант 14. Вікно 19. Лілія
5. Сіно 10. Стіна 15. Ручка 20. Пиріг

Після закінчення серії досліджуваний робить словесний звіт про те, яким способом він намагався запам'ятати слово. Цей звіт та спостереження експериментатора записують у протокол.

### **Серія № 2**

Завдання першої серії: визначення обсягу пам'яті досліджуваного під час запам'ятовування словесного матеріалу із заздалегідь заданою системою смислових зв'язків. У досліді використовують метод утримування пар слів. Так, як і в першій серії, слова складаються з 4–6 букв. Досліджуваному дається завдання прослухати пари слів і запам'ятати друге слово кожної пари. Інтервал зачитування експериментатором пар слів — 2 с. Після закінчення читання наведених далі пар слів для запам'ятовування експериментатор через 10 с знову зачитує перше слово кожної пари, а досліджуваному пропонує пригадати друге слово цих пар. У протоколі другої серії відмічають правильно виділені слова, причому помилкові фіксують у примітці.

Інструкція досліджуваному: «Я назву Вам пари слів. Слухайте мене уважно і намагайтеся запам'ятати друге слово кожної пари. Коли я закінчу читати ці пари, то буду знову читати перші слова, а Ви у відповідь на назване перше слово відповідайте другим словом пари, яке Ви запам'ятали. Увага! Приготуйтеся слухати і запам'ятовувати!»

Після закінчення досліду експериментатор записує в протокол словесний звіт досліджуваного та свої спостереження про особливості запам'ятовування слів.

### **Слова для запам'ятовування в другій серії:**

- |                    |                     |
|--------------------|---------------------|
| 1. Курка — яйце    | 11. Перо — папір    |
| 2. Кава — чашка    | 12. Закон — декрет  |
| 3. Стіл — стілець  | 13. Грам — міра     |
| 4. Земля — трава   | 14. Сонце — літо    |
| 5. Ложка — їжа     | 15. Дерево — листок |
| 6. Ключ — замок    | 16. Голос — радіо   |
| 7. Зима — сніг     | 17. Очі — книжка    |
| 8. Корова — молоко | 18. Машина — дорога |
| 9. Вино — склянка  | 19. Річка — берег   |
| 10. Піч — дрова    | 20. Місяць — ракета |

### **Обробка результатів**

У кожній серії підраховують кількість правильно відтворених слів і кількість помилок. Дані заносять у зведену таблицю:

### **Аналіз результатів**

Аналізуючи результати запам'ятовування у двох серіях і порівнюючи кількісні показники, важливо звернути увагу на словесні звіти досліджуваного та на спостереження експериментатора.

Якщо запам'ятовування в першій серії в досліджуваного було безпосереднім, то його обсяг буде в межах 5–9 слів, що запам'яталися. Коли ж він запам'ятав більше 9 слів, то використав певні мнемотехнічні прийоми й зумів за короткий проміжок часу придумати певну систему зв'язків, які полегшують відтворення. Одним із моментів аналізу може стати порівняння правильності відтворення матеріалу залежно від порядку пред'явлення слів у першій та в другій серіях.

Більшість досліджуваних запам'ятовують краще початок та кінець ряду, проте іноді трапляється краще запам'ятовування середини ряду. Враховуючи це, бажано скласти рекомендації до поліпшення пам'яті. Якщо в дослідженні брали участь кілька осіб, то після попередження про правила дотримання етики можна запропонувати учасникам поділитися тими прийомами, які було використано ними для запам'ятовування, виділивши прийнятніші з них. Серед таких прийомів найбільш імовірні візуалізація відповідного предмета, уявлення ситуацій, що утворюють зв'язки між словами, наприклад: «Фунт риби, зав'язаний бантиком».

Ці прийоми якраз і можуть слугувати початком складання рекомендацій для оволодіння мнемотехнікою.

### **Методика дослідження переважаючого типу запам'ятовування**

**Мета дослідження:** виявлення переважаючого обсягу пам'яті за допомогою різних типів пред'явлення словесного матеріалу.

**Матеріали та обладнання:** чотири набори слів, які виражають конкретні поняття, один із наборів виконаний на окремих картках, чотири невеликих аркуші паперу для записів, секундомір.

### **Процедура дослідження**

Переважаючий тип пам'яті встановлюють шляхом пред'явлення слів кількома способами. Дослідження складається з чотирьох серій. У першій серії зачитують слова для запам'ятовування (слухове сприймання)

У другій показують слова для зорового сприймання, причому кожне слово має бути чітко написане на окремій картці. У третій серії використовують моторно-слухову форму подання слів і в четвертій — комбіновану. Яка поєднує в собі слухове, зорове та моторне сприймання матеріалу.

Щоб не було перенавантаження під час визначення типу пам'яті, для кожної серії досить підготувати ряд з 10 слів.

### **Серія № 1**

Експериментатор виразно з інтервалом 3 секунди читає слова для запам'ятовування. Перед зачитуванням слів дається інструкція.

Інструкція досліджуваному: «Я буду читати Вам слова. Слухайте їх уважно і запам'ятовуйте. Після паузи, коли я скажу «Пишіть!» на аркуші паперу запишете ті

слова, які запам'ятали. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся слухати і запам'ятовувати».

**Слова для запам'ятовування в першій серії:**

*машина, яблуко, олівець, весна, лампа, ліс, дощ, квітка, каструля, горобець*

**Після паузи на десять секунд подається команда: «Пишіть!»**

**Серія № 2**

Другу серію можна проводити через 5 хвилин після закінчення першої.

У цій серії експериментатор послідовно показує слова, написані на окремих картках. Показування кожного слова має відповідати тривалості читання слова в першій серії, інтервал між словами такий самий, тобто 3 секунди.

Інструкція досліджуваному: «Я буду показувати Вам картки з написаними на них словами. Уважно читайте і запам'ятовуйте їх. За сигналом «Пишіть!» на аркуші паперу запишете ті слова, які запам'ятали. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся читати і запам'ятовувати».

**Слова для запам'ятовування в другій серії:**

*літак, груша, ручка, зима, свічка, поле, горіх, сковорідка, качка, блискавка*

**Після прочитування слів і паузи на десять секунд подається команда: «Пишіть!»**

**Серія № 3**

Третя серія, аналогічно другій, проводиться після 5-хвилинної перерви. Експериментатор пропонує слухати слова і «записувати» їх ручкою в повітрі, щоб забезпечити моторну форму сприймання матеріалу. Інтервал між зачитуванням слів 3 секунди, а швидкість читання така сама, як і в першій серії.

Інструкція досліджуваному: «Я буду читати Вам слова. Слухайте їх уважно і «записуйте» в повітрі ручкою. За сигналом «Пишіть!» на аркуші паперу запишіть те, що запам'ятали. Якщо все зрозуміло, приготуйтеся слухати, «писати» слова і запам'ятовувати».

**Слова для запам'ятовування в третій серії:**

*корабель, слива, лінійка, літо, ліхтар, річка, грім, ягода, тарілка, гусак*

**Пауза перед сигналом «Пишіть!» у третій серії триває 10 секунд.**

## Серія № 4

Після 10-хвилинної перерви, коли закінчено третю серію, проводять четверту серію. Темп читання експериментатором слів та паузи між словами залишаються такими самими, як і в попередніх серіях. Щоб забезпечити комбінований тип сприймання матеріалу, досліджуваному не тільки зачитують слова, а й пропонують відразу записувати їх на окремому аркуші, а після записування останнього, десятого, слова аркуші перевертають, і за командою «Пишіть!» піддослідний на звороті відтворює те, що запам'ятав.

Інструкція досліджуваному: «Я буду читати Вам слова, а Ви їх записуйте й запам'ятовуйте. Після того, як я прочитаю останнє слово, аркуші переверніть і за сигналом «Пишіть!» запишіть на зворотній стороні те, що запам'ятали. Приготуйтеся слухати, записувати та запам'ятовувати».

### **Слова для запам'ятовування в четвертій серії:**

*поїзд, вишня, зошит, осінь, абаяжур, галявина, злива, гриб, чашка, курка*

Сигнал «Пишіть!» подається, як і в усіх попередніх серіях, через 10 секунд.

### **Аналіз результатів**

Переважаючий тип пам'яті при різних типах подання словесного матеріалу визначають шляхом порівняння кількості правильно відтворених слів у кожній з чотирьох серій. Нормальним обсягом безпосередньої пам'яті слід вважати запам'ятовування 5–9 слів. Якщо в якій-небудь серії той, кого досліджували, запам'ятав 10 слів, він використав якусь систему засобів, про яку бажано дізнатися із самозвіту та зі спостережень.

## **Лабораторне заняття 12**

### **Мислення. Дослідження аналітичності мислення. Дослідження рефлексивності мислення**

#### **Методика - Дослідження аналітичності мислення**

**Мета дослідження:** визначення рівня розвитку аналітичності індуктивного мислення в умовах обмеженого часу.

**Матеріали та обладнання:** бланк з 15 рядами чисел, складеними за певною закономірністю (варіант VI субтесту шкали Р. Амтхауера), ручка і секундомір.



## Процедура дослідження

Це дослідження експериментатор може проводити як з одним досліджуваним, так і з невеликою групою, за умови, що кожен із досліджуваних отримає індивідуальний бланк з надрукованою таблицею рядів чисел. Слід також забезпечити цілковиту самостійність роботи.

До початку дослідження бланки належить розкласти перед учасниками тестування на добре освітленому столі текстом донизу, щоб до зачитування інструкції вони їх не розглядали і не ознайомились з ними.

Бланк із надрукованою на ньому таблицею рядів чисел має такий вигляд:

№	Числові ряди
1	2 4 6 8 10 12 14 .....
2	6 9 12 15 18 21 24 .....
3	3 6 12 24 48 96 192 .....
4	4 5 8 9 12 13 16 .....
5	22 19 17 14 12 9 7 .....
6	39 38 36 33 29 24 18 .....
7	16 8 4 2 1 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$ .....
8	1 4 9 16 25 36 49 .....
9	21 18 16 15 12 10 9 .....
10	3 6 8 16 18 36 38 .....
11	12 7 10 5 8 3 6 .....
12	2 6 9 27 30 90 93 .....
13	8 16 9 18 11 22 15 .....
14	7 21 18 6 18 15 5 .....
15	10 6 9 18 14 17 34 .....

**Інструкція досліджуваному:** "На бланках, які лежать перед вами, надруковано ряди чисел. Спробуйте встановити, за якою закономірністю складено кожен із 15 запропонованих числових рядів. Згідно з цією закономірністю

продовжіть кожен ряд, дописавши в ньому ще два числа. На виконання завдання відводиться 7 хв. Не затримуйтеся довго на одному ряді. Якщо не можете правильно встановити закономірність, переходьте до наступного ряду, а якщо залишиться час - знову поверніться до важкого для вас числового ряду. Чи все Вам зрозуміло? Якщо немає запитань, перевіrnіть тестові бланки. Починаємо!"

Через 7 хв. подається команда: «Стоп! Дописування закінчено!»

### Обробка результатів

Обробка результатів виконується за допомогою ключа-таблиці з правильними відповідями. Під час обробки результатів підраховується кількість правильно дописаних досліджуваним рядів. Якщо досліджуваний записав у якому-небудь ряді тільки одне число, хоча воно і було правильним, числовий ряд вважається недописаним,

#### Ключ для обробки результатів завдання "Числові ряди"

<i>Номер ряду</i>	<i>Продовження ряду</i>	<i>Номер ряду</i>	<i>Продовження ряду</i>	<i>Номер ряду</i>	<i>Продовження ряду</i>
<b>1</b>	16; 18	<b>6</b>	11; 3	<b>11</b>	1;4
<b>2</b>	27; 30	<b>7</b>	1/8; 1/16	<b>12</b>	279; 282
<b>3</b>	384; 768	<b>8</b>	64; 81	<b>13</b>	30; 23
<b>4</b>	17; 20	<b>9</b>	6; 4	<b>14</b>	15; 12
<b>5</b>	4; 2	<b>10</b>	76; 78	<b>15</b>	30; 33

#### Аналіз результатів

Рівень розвитку аналітичності мислення визначається за кількістю правильно дописаних рядів чисел.

Якщо досліджуваний дописав **14—15 рядів**, то його аналітичність мислення дуже висока або відмінна;

якщо 11—13 — аналітичність висока або добра;

якщо 8—10 — аналітичність середня або задовільна;

якщо 6—7 — аналітичність низька або погана;

якщо 5 і нижче, то аналітичність дуже низька або дуже погана.

Аналітичність є важливою характеристикою мислення. Вона являє собою готовий компонент здатності теоретизувати, відшукувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами, становить основи загальних здібностей і необхідна для успішного оволодіння різноманітними видами діяльності.

Аналітичність активно розвивається в юнацькому віці, її формуванню сприяють науки, які вивчаються у вузі: логіка, вища математика та інші. Тому можна зіставити результати тестування з успішністю з відповідних дисциплін. Інтерпретуючи результати, бажано враховувати особливості темпераменту досліджуваного, а також навички роботи з числами.

### **Методика. Дослідження рефлексивності мислення**

**Мета:** дослідження рівня сформованості рефлексивності мислення.

**Матеріали та обладнання:** бланк з 15 анаграмами, папір для записів, протокол дослідження, ручка, секундомір.

#### **Процедура дослідження**

Це дослідження краще проводити з одним досліджуваним. Перед початком дослідження досліджуваному дають бланк з анаграмами:

1) еноб	6) еравшн	11) окамднри
2) раяі	7) ркдети	12) ивнсвоко
3) упкс	8) ашнррі	13) отгрвіял
4) итрг	9) едатель	14) офмрлуря
5) уксп	10) акемра	15) ахарткре

Експериментаторові належить потурбуватися про те, щоб зручно розмістити досліджуваного за столом, а самому контролювати час розв'язування ним кожної анаграми, фіксуючи його в протоколі.

Протокол дослідження

Експериментатор \_\_\_\_\_

Досліджуваний \_\_\_\_\_

Дата \_

Порядковий № анаграми	Час

1	Самозвіт досліджуваного про розв'язок анаграм:
2	
3	
.....	
15	

**Інструкція досліджуваному:** "Вам буде запропоновано анаграми (слова, в яких переставлено букви). Відтворіть ці слова, не викидаючи і не додаючи нових букв анаграм. Намагайтеся працювати швидко: час розв'язування кожної анаграми фіксується. Розв'язування записуйте на аркуші паперу. Починаємо!"

Після закінчення досліду експериментатор запитує доціджуваного про те, яким шляхом він розв'язував анаграми, чи встановив при цьому послідовність розміщення букв і яку саме. Відповідь досліджуваного фіксується в протоколі.

### **Обробка результатів**

Під час обробки результатів необхідно отримати показник сформованості рефлексії, показник часу розв'язування завдань і ранговий показник складності розв'язаних анаграм.

Щоб отримати показник сформованості рефлексії, за кожне правильно розв'язане завдання нараховується один бал і ще по одному балу набавляють за ті завдання, які було розв'язано із встановленою досліджуваним послідовністю перестановки букв анаграм. Правильність розв'язання анаграм можна встановити за допомогою таблиці-ключа. Порядок перестановки букв позначено відповідною цифрою, яка означає номер букви анаграми.

### **Таблиця-ключ до розв'язку анаграм**

№ п/п анаграми	Порядок перестановки букв
1—5	2 1 4 3
6—10	2 1 4 3 6 5
11—15	2 1 4 3 6 5 8 7

Коефіцієнт сформованості рефлексії визначають шляхом ділення отриманих досліджуваним балів на їхню максимальну кількість. У даному разі вона дорівнює 29.

Показником часу є середній арифметичний час, затрачений на розв'язання анаграм. А показник рангу відповідає номеру найскладнішої із розв'язаних анаграм.

### **Аналіз результатів**

Аналізуючи результати дослідження, важливо визначити, в першу чергу, стратегію розв'язування досліджуваних завдань, з'ясувавши, наскільки змістовно протікав у них процес мислення. Стратегія розв'язування може бути:

а) хаотичною, неупорядкованою, при якій розв'язування характеризується безсистемним пошуком і висуненням значної кількості задумів, логічно не пов'язаних між собою. Висунуті в цьому разі гіпотези не піддаються остаточній перевірці;

б) формально-алгоритмічною, якій властиве послідовне перебирання можливих варіантів розв'язування з окремими поверненнями до раніше розглянутих, при цьому домінує продуктивний рух у змістовому плані і явно недостатнє регулювання — у смисловому;

в) змістоадаптивною, коли є логічно пов'язаний рух за семантично вагомими ознаками, коли ведучим є рух думки в рівнях, що утворюють смислову сферу, а саме — в особистісному та в рефлексивному;

г) згорнутою, для якої характерна скороченість оціночних дій і злиття їх з пошуковими, що дозволяє досить швидко знаходити правильний розв'язок.

Рефлексія мислення дозволяє під час розв'язування завдань виробити найбільш ефективну стратегію і прискорити мислительну діяльність. У запропонованій методиці рефлексивність проявляється в зміні стратегії розв'язування в ході виконання завдання. При цьому потрібно звернути увагу на вплив розв'язку попередньої анаграми на наступні.

Важливо врахувати у навчанні роль мислення. Високий рівень розвитку властивостей мислення, які входять у структуру навчання, забезпечує легкість і швидкість аналізу й узагальнення ознак, суттєвих для вирішення проблеми. Цей рівень рефлексивності виконує функції контролю й оцінки людиною власних розумових дій, дає можливість виявляти і враховувати свої помилки, оцінювати правильність пошуків нових шляхів розв'язування завдань. У дослідженні на цей рівень вказує показник рангу, не нижчий за 12—13.

Рівень сформованості рефлексивності мислення встановлюють за допомогою таблиці, в якій літерою *K* позначено коефіцієнт сформованості рефлексії.

<i>K</i>	Рівень сформованості рефлексивності мислення
0 – 0,3	Низький
0,31-0,7	Середній
0,71-1,0	Високий

На основі даних про рівень сформованості рефлексивності мислення, аналізу стратегії розв'язування анаграм і показника швидкості розумових процесів доцільно скласти рекомендації досліджуваному про поліпшення його навчальної діяльності, враховуючи при цьому індивідуальні особливості темпераменту, властивості характеру і навички роботи з літерами.

### Лабораторне заняття 13

#### Уява. Дослідження індивідуальних особливостей уяви.

#### Дослідження творчої уяви

#### Методика «Дослідження індивідуальних особливостей уяви»

**Мета дослідження:** визначення рівня складності уяви, ступеня фіксованості уявлень, гнучкості або ригідності уяви, ступеня її стереотипності чи оригінальності.

**Матеріали та обладнання:** три аркуші паперу розміром 10 x 16 см без клітинок чи ліній (папір нелінований), олівець і секундомір. На *першому аркуші* посередині зображено контур кола діаметром 2,5 см; на *другому аркуші*, також посередині, зображено контур рівностороннього трикутника з довжиною сторони 2,5 см; на *третьому* — контур квадрата з довжиною сторони 2,5 см.

#### **Процедура дослідження**

Даний дослід проводять як з однією особою, так і з групою. Краще, щоб група була невеликою, до 15 чоловік. При роботі з групою досліднику необхідно слідкувати, щоб ніхто до кінця тестування не розмовляв і не показував своїх малюнків іншим.

Дослідження проводиться в три етапи. На першому етапі досліджуваному дають аркуш із зображеним на ньому контуром кола, на другому — трикутника і на третьому — квадрата. Кожному етапу дослідження передують зачитування інструкції.

**Інструкція досліджуваному:** "Використовуючи зображений на цьому аркуші контур геометричної фігури, зробіть малюнок. Якість малювання значення не має. Спосіб використання контуру застосовуйте на свій розсуд. За сигналом "Стоп!" малювання припиніть".

Час малювання, який має дорівнювати 1 хвилині, на кожному етапі експериментатор визначає за допомогою секундоміра.

Після закінчення тестування досліджуваного просять зробити самозвіт, для чого запитують: "Чи сподобалося Вам завдання? Які почуття виникли у Вас під час його виконання?"

### ***Обробка результатів***

Обробка результатів і визначення рівнів розвитку уяви, ступеня фіксованості уявлень, гнучкості чи ригідності, а також оригінальності або стереотипності проводяться шляхом зіставлення змісту й аналізу всіх трьох малюнків.

### ***Визначення рівня складності уяви***

Складність уяви констатується за найбільш складним із трьох малюнків. Можна користуватися шкалою, яка дає можливість встановлювати п'ять рівнів складності.

***Перший рівень:*** контур геометричної фігури використовується як основна деталь малюнка, сам малюнок простий, без доповнень, і є однією фігурою.

***Другий рівень:*** контур використано як основну деталь, але сам малюнок має додаткові частини.

***Третій рівень:*** контур використано як основну деталь, а малюнок має певний сюжет, при цьому може бути введено додаткові деталі.

***Четвертий рівень:*** контур геометричної фігури залишається і далі основною деталлю, проте малюнок — це вже складний сюжет з доповненням фігурок та деталей.

***П'ятий рівень:*** малюнок має складний сюжет, в якому контур геометричної фігури використано як одну з деталей.

### ***Визначення гнучкості уяви і ступеня фіксованості образів уявлень***

Гнучкість уяви залежить від фіксованості уявлень. Ступінь фіксованості образів визначають за кількістю малюнків, які мають один і той же сюжет. Уява

буде гнучкою, коли фіксованість образів в уявленні не відбивається в малюнках, тобто всі малюнки виконано на різні сюжети і вони охоплюють як внутрішню, так і зовнішню частини контуру геометричної фігури.

Фіксованість уявлень слабка і гнучкість уяви середня, якщо два малюнки мають один і той самий сюжет. Сильна фіксованість образів в уявленні та негнучкість чи ригідність уяви характеризуються за малюнками з одним і тим самим сюжетом. Якщо всі малюнки мають однаковий сюжет, незалежно від рівня їхньої складності, — це характеризує ригідну уяву.

Ригідність уяви може спостерігатися і тоді, коли немає або є слабкою фіксація образів в уявленні, але малюнки виконано виключно всередині контурів геометричних фігур. У цьому разі увага досліджуваного фіксується на внутрішньому просторі контуру. Визначення ступеня стереотипності уяви

Стереотипність визначається за змістом малюнків. Якщо зміст малюнків типовий, то уява вважається, як і сам малюнок, стереотипною, якщо ж зміст не типовий, оригінальний - то творчою.

До **типових малюнків** належать малюнки з такими сюжетами:

- з **контуром кола**: сонце, квітка, людина, обличчя людини, голова зайця, циферблат або годинник, колесо, глобус, снігова баба;
- з **контуром трикутника**: трикутник і призма, будинок і дах, піраміда, людина з головою-трикутником чи з таким же тулубом, лист, дорожний знак;
- з **контуром квадрата**: людина з квадратною головою чи з таким же тулубом, робот, телевізор, дім, вікно, акваріум, серветка, лист.

Ступінь стереотипності можна диференціювати за рівнями.

**Високий** ступінь стереотипності констатується тоді, коли всі малюнки мають типовий сюжет.

Малюнок вважається **оригінальним**, а уява творчою, коли немає стереотипності, коли всі малюнки виконано на нетипові сюжети.

### ***Аналіз результатів***

Отримані результати важливо співвіднести з тим, наскільки досліджуваний був захоплений процесом дослідження та з його установками. З цією метою використовують дані самозвіту.



У першу чергу потрібно звернути увагу на тих, хто має ригідність уяви. Вона може бути наслідком пережитих стресів та афектів. Дуже часто, хоча і не завжди, люди, котрі всі малюнки розміщують тільки всередині контурів геометричних фігур, мають деякі психічні захворювання. Ці малюнки не обговорюють у групі.

Особи з п'ятим рівнем складності уяви, з якісним виконанням малюнків і в яких немає стереотипності, здебільшого здатні до художньої діяльності (графіка, живопис, скульптура тощо).

Ті, що мають нахили до технічних наук, до креслення чи до логіки і філософії, можуть зображати певні абстракції або геометричні фігури.

На відміну від них, особи з гуманітарною спрямованістю люблять сюжети, пов'язані з різноманітною діяльністю, малюють людей, їхні обличчя чи антропоморфні предмети.

Під час обговорення результатів тестування та складання рекомендацій треба встановити умови, які сприяють переборенню стереотипності, розвитку творчості, і визначити завдання для тренування гнучкості процесу уяви.

### **Дослідження творчої уяви**

*Мета дослідження: оцінка особливостей творчої уяви.*

*Матеріали та обладнання:* бланк із трьома надрукованими словами, наприклад: капелюх, дорога, дощ; стандартні аркуші паперу, ручка, секундомір.

*Процедура дослідження.* Даний дослід можна проводити, як з однією людиною, так і з групою до 11 осіб, але всім досліджуваним потрібно зручно сидіти, а умови їхньої праці мають забезпечити строгу самостійність виконання завдання.

Перед початком дослідження кожен учасник отримує бланк з надрукованими на ньому трьома словами. Бланки можна роздати в конвертах або покласти на стіл перед досліджуваними зворотнім боком, щоб до інструктажу вони не читали надрукованих на них слів. При тестуванні групи видаються однакові бланки кожному для можливого спрощення подальшого аналізу і порівняння. У процесі дослідження пропонується протягом 10 хвилин скласти з 3 слів якомога більшу кількість речень.

*Інструкція досліджуваному:* «Прочитайте слова, написані на бланку, і складіть з них якомога більшу кількість речень, причому в кожне речення мають

входити всі 3 слова. Складені речення записуйте на аркуші паперу. На виконання завдання Вам дається 10 хвилин. Якщо все зрозуміло, тоді почнемо! У процесі дослідження експериментатор фіксує час і після закінчення 10 хв. подає команду «Стоп! Роботу закінчити!»

### *Обробка та аналіз результатів*

Показниками творчості в даному досліді є:

- величина балів за оригінальне та найбільш дотепне речення;
- сума балів за всі речення, придумані за 10 хвилин.

Ці показники встановлюються за допомогою шкали оцінки творчості.

Якщо досліджуваний придумав дуже схожі одне на одне речення з повторенням теми, то друге та всі наступні речення цього типу оцінюються половиною початкового балу.

Під час підрахунку дані зручно заносити в таблицю результатів.

Якісна характеристика творчості, яка визначається за кількістю балів, отриманих за дотепне та оригінальне речення, відповідає максимальній оцінці якого-небудь із складних досліджуваних речень. Ця оцінка не перевищує 6 і вказує на розвинуту творчість чи на оригінальність. Якщо оцінка даного показника становить 5 або 4 бали, то прояв творчості слід вважати середнім. Нарешті, якщо ця оцінка становить лише 2 або 1, то це нижче середнього показник творчості або намір досліджуваного діяти аналогічно, що поставить експериментатора перед дилемою, 0 – низький рівень.

### **Результати**

№ речення Оцінка речення в балах

1

2

3 ... і т. д.

Сума балів

Другий показник - це сума балів. Він дає сенс для аналізу й інтерпретації результатів тільки тоді, коли порівнюється робота кількох осіб, що можливо при довірливих стосунках у групі. У кого більша сума балів, у того і більша продуктивність творчої діяльності.

Творча уява передбачає створення образу, предмета, ознаки, які не мають аналогів. У даному разі - це створення речень без заданого зразка. Студенти-філологи і студенти природничих факультетів відрізняються досвідом з лінгвістичним матеріалом, і це теж треба враховувати. Окрім того, одержаний показник творчості засвідчує суб'єктивну новизну результатів, якщо вони нові чи оригінальні для самого досліджуваного.

<b>Шкала оцінки творчості</b>		
<b>Пункт</b>	<b>Характеристика складеного речення</b>	<b>Оцінка речення в балах</b>
<b>а</b>	У реченні використано всі три слова в дотепній оригінальній комбінації	<b>6 балів</b>
<b>б</b>	У реченні використано всі три слова без особливої дотепності, але в оригінальній комбінації	<b>5 балів</b>
<b>в</b>	У реченні використано всі три слова у звичайній комбінації	<b>4 бали</b>
<b>г</b>	Задані три слова використано в менш необхідній, але в логічно допустимій комбінації	<b>3 бали</b>
<b>д</b>	Правильно використано лише два слова, а 3-те використано з натяжкою через чисто словесний зв'язок	<b>2,5 бала</b>
<b>є</b>	Правильно використано тільки два слова, а третє штучно введено в речення	<b>1 бал</b>
<b>є</b>	Досліджуваний правильно зрозумів завдання, але він формально поєднує всі три слова або використовує їх із спотвореннями	<b>0,5 бала</b>
<b>ж</b>	Речення являє собою беззмістовне поєднання всіх трьох слів	<b>0 балів</b>

#### **Лабораторне заняття 14**

**Увага. Дослідження вибіркості уваги. Дослідження концентрації уваги.**

**Мета дослідження:** визначення рівня вибіркості уваги.

**Матеріал та обладнання:** тестовий бланк, олівець і секундомір.

**Процедура дослідження.**

Дослідження проводиться в парах, які складаються з експериментатора та

досліджуваного. Експериментатор зачитує досліджуваному інструкцію, видає тестовий бланк і фіксує час виконання завдання.

**Інструкція досліджуваному:** «Вам буде видано тестовий бланк із надрукованими в ньому в рядках буквами та словами. Відшукайте і підкресліть там слова. Намагайтеся не пропустити жодного слова і працювати швидко, оскільки час фіксується. Якщо все зрозуміло і немає запитань, тоді починаймо!»

*Тестовий бланк має такий вигляд:*

Досліджуваний: \_\_\_\_\_

Експериментатор: \_\_\_\_\_

Бсонцевтргщоурайонзгуцновинахмитбьфактонаекзаментроч  
іварупрокурорапролщгнкетеоріяитьдлохокейситронапрлз  
шгнавателевізорсмитьлропамяťапорповаекрмушнкрмниттр  
гшрлсприйманняпролдщзшгнлюбовчсмтрджлрпспектакльлр  
вапрадістьєнгщшнародсморрпавкенгрепортажътитайтнгклмн  
рпконкурсдлурпавособистістьпролщорпгкенмтишгнплаванняу  
нщшгнкомедіявапролнрвідчайєннгерпкеугщївагшжлоукржфї  
крлабораторіякеншгнролосновапродлорпавпсихіатріямитлроп

Після тестування досліджуваний робить звіт про те, як він виконував запропоноване йому завдання.

**Обробка та аналіз результатів.** Показниками вибіркової уваги в цьому досліді є: час виконання завдання і кількість пропусків під час відшукування та підкреслювання слів. Усього в даному тексті 25 слів: сонце, район, новина, факт, екзамен, прокурор, теорія, хокей, трон, телевізор, пам'ять, сприймання, любов, спектакль, радість, народ, репортаж, конкурс, особистість, плавання, комедія, відчай, лабораторія, основа, психіатрія. Результати оцінюється за допомогою шкали оцінок, у якій бали нараховують залежно від витраченого часу на пошук слів. За кожен пропуск слова віднімається по одному балу.

Бали в запропонованій шкалі оцінок дають можливість установити абстрактні

величини якісних оцінок рівня вибіркової уваги. Коли ж у досліджуваного від 0 до 3 балів, то важливо на основі його самозвіту та спостереження експериментатора за ходом досліду з'ясувати причину низької вибіркової уваги. Її можуть викликати: стан сильного емоційного збудження; зовнішні перешкоди, які призвели до фрустрації досліджуваного; приховане небажання тестуватися та інше.

**Таблиця – Визначення рівня вибіркової уваги**

Час, с	Бали	Рівень вибіркової уваги
250 та більше	0	I низький
240 – 249	1	I низький
230 – 239	2	I низький
220 – 229	3	I низький
210 – 219	4	I низький
200 – 209	5	I низький
190 – 199	6	I низький
180 – 189	7	II середній
170 – 179	8	II середній
160 – 169	9	II середній
150 – 159	10	II середній
140 – 149	11	II середній
130 – 139	12	II середній
120 – 129	13	III високий
110 – 119	14	III високий
100 – 109	15	III високий
90 – 99	16	III високий
80 – 89	17	III високий
70 – 79	18	III високий
60 – 69	19	III високий
Менше 60	20	Дуже високий

У більшості даних має вияв зв'язок між результатами тестування та індивідуальним досвідом і діяльністю досліджуваного. Вибірковість уваги піддається тренуванню. Можна запропонувати вправи, подібні до даного тесту, для її покращення. Дуже високий рівень вибіркової уваги є одним із проявів феноменальної психічної активності людини.

## ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. посібник /Для студентів психол. і педагог. спеціальностей.– 2 – ге видан., випр. і доп. / М.Й Варій. – К.: «Центр учбової літератури». – 2007. – 968с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. Посіб. // Під ред. О. В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З В. Огороднічук та ін. – К.; Просвіта, 2001. – С. 7 – 38.
3. Волошина В.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібн. / В.В.Волошина, Л.В.Долинська, С.О.Ставицька, О.В.Темрук. – К.: Каравела, 2011. – 280 с.
4. Гиппенрейтер Ю. Введение в общую психологию: курс лекцій / Ю. Гиппенрейтер. – М.: АСТ: Астрель, 2008. –352 с
5. Загальна психологія : навч. посіб. / О. П. Сергеєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєка. – К. : ЦУЛ, 2012. – Книга. –296 с
6. Загальна психологія: Підручник / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2011. – 464 с.
7. Загальна психологія: Хрестоматія : Реком. МОНУ як навч. посібник для студ. ВНЗ. – К : Каравела, 2008, 2012. – 640 с. – (Вища освіта в Україні).
8. Копець Л.В. Психологія особистості:Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – 2 – ге вид. /Л.В. Копець.– К.: Вид. дім«Києво – Могилянська академія», 2008. – 458 с.
9. Ільїна, Н. М. Загальна психологія: теорія та практикум : Навч. посібник / Н. М. Ільїна, С. О. Мисник. – Суми : Університетська книга, 2011. – 352 с.
- 10.Максименко С.Д. Загальна психологія: Навчальний посібник / С.Д Максименко, В.О. Соловієнко. – Київ: МАУП, 2000.
- 11.М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 5 вид., стер. / П.А. М'ясоїд. – К. : Вища шк., 2006. – 487 с.
- 12.Общая психология и психология личности / под ред. А.А. Реана. – О – 21 М.: АСТ : АСТ МОСКВА; СПб. : Прайм –ЕВРОЗНАК, 2009. – 639 с.
- 13.Основи психології: Підручник / За заг. ред. Киричука О.В., Роменця В.А. – Вид. 6 – те, стереотип. – Київ: Либідь, 2006. – 632 с.
- 14.Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник / Р.В Павелків. – К.: Кондор, 2009. – 576 с.
- 15.Партико Т.Б.Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл./ Т.Б.Партико. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 416 с.
16. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології. – 2-ге вид., стер. / Т.І. Пашукова, А.І.Допіра, Г.В. Дьяконов. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 203 с.
- 17.Психологія :підручник для студентів вищих навчальних закладів/ кол.авторів; за ред.І.Ф.Прокопенка; худож. – оформлювач Ю.Ю.Романіка. – Харків:Фоліо, 2012. – 863 с.
- 18.Степанов О.М., Фіцула М.М. Основи психології і педагогіки: Посібник / О.М. Степанов, М.М. Фіцула. – К.: Академвидав, 2003.

Навчально-методичне видання

**Загальна психологія з практикумом**

Лабораторний практикум  
частина 1

Укладач Б.В. Барчі

Тираж 10 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до  
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і  
розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 4916 від  
16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,  
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26